

Etnomusicologia i emigració: marroquins a Barcelona.

Perspectives metodològiques

Susanna Asensio Llamas
Antropòloga

L'emigració marroquina ha estat àmpliament estudiada des del punt de vista sociològic; amb tot, manquen altres aproximacions, com l'etnomusicològica per poder comprendre no solament les seves actituds sinó també les seves motivacions. La música és un important eix vital del grup, i a través del seu estudi podem arribar a entendre les maneres de sentir i expressar-se de grups humans que ocupen contextos marginals en la nostra societat.

Moroccan emigration has been amply studied from the sociological point of view; nonetheless, other approaches are missing, including the ethnomusicological, for understanding not only their attitudes but their motivations. Music is an important vital focus for the group, and through studying it we can come to understand the manners of feeling and expression of human groups occupying marginal positions in our society.

Introducció

Els marroquins són, a hores d'ara, el grup emigrat estranger més estudiat de Catalunya, sempre des d'un punt de vista antropològic i sociològic; en aquest sentit, la recerca etnomusicològica s'ha de plantejar com un complement necessari i fonamental per poder aproximar-se a ells des de dimensions diferents a les fetes fins ara. La música es conforma com una part essencial de les seves vides i conèixer les seves opinions i actituds, les seves representacions a través la música dóna una perspectiva més àmplia sobre la seva realitat social.

En una recerca etnomusicològica hi ha processos globals que hi influeixen; en aquest moment, es pot dir que dos són els processos que més estan condicionant els treballs etnomusicològics que es desenvolupen en societats urbanes: la mobilitat de les poblacions i la importància, cada vegada més, de la música popular. L'etnomusicologia ha estat, i cada vegada ho és més, receptiva a aquestes transformacions socials —ha ampliat, de manera notable, els seus punts de vista i el seus temes d'estudi—; la disciplina està, cada cop més oberta a la influència d'altres disciplines, fonamentalment en el camp metodològic —cas de l'antropologia— o a les aportacions de nous corrents de pensament —com el postmodernisme. Es pot parlar, finalment, del desenvolupament d'una etnomusicologia compromesa amb la realitat social a partir de la difusió del concepte d'etnomusicologia aplicada.

Els processos així com totes les transformacions socials que comporten permeten adonar-se de la necessitat de dur a terme treballs de recer-

ca etnomusicològica sobre les comunitats d'emigrats per tal, sobretot, d'eixamplar la visió d'un fenomen que, moltes vegades, mirem amb massa distància però amb escassa perspectiva. El treball que aquí es presenta té com a base la recerca que, al llarg de diversos anys, he fet per a la meua tesi doctoral; pretén ser un punt de partida perquè aquests tipus d'estudis siguin considerats no solament factibles sinó significatius socialment. Sabem que la nostra disciplina s'enriqueix amb cada nou estudi, però sabem també que és la nostra responsabilitat demostrar que l'adjectiu d'"aplicada" és quelcom més que un desig.

El context de la recerca

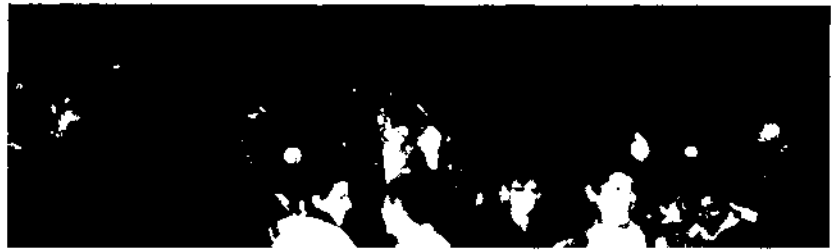
En els darreries del segle xx, som conscients que un dels fenòmens que més condicionant la convivència en les grans ciutats és la mobilitat de les poblacions. La inserció de masses de cultures diferents en una societat altera no solament el seu paisatge, sinó també les relacions entre els seus membres i les seves formes de pensament i vida. Són "nacionalitats inserides en el si d'altres" (Geertz, 1989, pàg. 142) que han modificat la nostra percepció de la diferència. A aquesta situació, cal afegir l'acumulació d'informacions i la seva paral·lela dispersió per la força dels mitjans de comunicació. Tot això ha generat fenòmens de desterritorialització, nomadisme, subculturalitat, mestissatge, hibridació, etc., i no fa més que recordar-nos que vivim en el temps de les identitats "alteritzades" de la relativització dels conceptes que fins ara havien estat utilitzats per delimitar les societats i les cultures que els associem com a referents.

Ja no podem parlar amb facilitat de persistència de "fronteres culturals", d'"exclusivitat" o de "límits ètnics". De la mateixa manera, també comencem a abandonar els termes de "contaminació cultural", "pèrdua de referents identitaris", "aniquilació cultural", etc., per altres com fusió, construcció i reconstrucció identitària o aculturació. Amb la progressiva sensibilització de les institucions, s'han protegit moltes de les cultures que corrien perill d'extinció, però l'empenta dels *media* —mitjans de comunicació— ha facilitat no solament el coneixement d'aquestes cultures, sinó també la possibilitat per a elles d'obrir les seves fronteres i barrejar-se —mestissatge—, d'entrar en processos dialèctics amb les cultures oficialment transmises per aquests mateixos mitjans. No podem fer ja cap estudi referit a la cultura sense ser conscients que aquesta cultura ja és, en si mateixa, punt —i resultat— de trobada amb altres cultures.

En el moment en què els mitjans de comunicació ja no són patrimoni exclusiu de la cultura majoritària, es planteja el problema de la "coexistència en el si d'una societat, que en principi està dominada per una ideologia, de sectors en què aquesta ideologia no és operant" (Augé, 1995, pàg. 39). Tot el problema de l'antropòleg o de l'etnomusicòleg està, o hauria d'estar, precisament a "comprendre aquesta coexistència, qualsevol que sigui la manera en què la interpreti, com a partícip d'una mateixa contemporaneïtat" (ibídem).

Els continguts del meu treball són plenament contemporanis: la investigació abasta els anys 1993, 1994 y 1995¹, encara que moltes de les conclusions, sense cap mena de dubte,

Fotografies: S. Asensio

1. La tesi doctoral d'aquest treball fou dirigida pel doctor Josep Martí (Departament de Musicologia, Institució Milà i Fontanals, CSIC, Barcelona), i va portar com a títol "Música y emigración. El fenómeno musical marroquí en Barcelona". La seva lectura es va fer el maig de 1997 a la Universitat de Barcelona.

seran aplicables a una franja temporal més àmplia. La seva extensió geogràfica ha estat la Barcelona metropolitana; amb tot, en alguna ocasió ens ha semblat adient incloure exemples d'alguna població propera. L'objectiu final fou en tot moment que el treball fos tan transparent com fos possible perquè les informacions recollides en el treball siguin fàcilment verificables. En aquest sentit, cal tenir en compte que tot el que ens serveix com a base per enunciar les nostres hipòtesis, el que hem observat en el treball de camp, ha succeït fa molt poc temps i, en moltes ocasions, encara continua passant.

D'altra part, i a més a més de considerar el fenomen de la mobilitat des del punt de vista d'una societat que rep diferents grups d'emigrats, també hem de pensar que cadascun d'aquests grups tenen una història anterior i característiques específiques no extrapolables a altres grups, la qual cosa fa que cada cas sigui diferent. No hi ha cap dubte que el col·lectiu marroquí reuneix certes característiques que fan que sigui catalogat com un grup ètnic diferenciat de la població nativa de Barcelona: "els grups ètnics persisteixen com a unitats significatives solament si van acompanyats de notables diferències en la cultura, és a dir, de diferències culturals persistents" (Barth, 1972, pàg. 18). I, a més a més, "la dicotomia que converteix els altres en estranys i en membres d'un altre grup ètnic, significa un reconeixement de les limitacions per arribar a un enteniment recíproc, diferències de criteri per emetre judicis de valor i de conducta i una restricció de la interacció possible a sectors que pressuposen comuns acords i interès". Tot això resta contrapesat, en certa me-

sura, per una altra afirmació, no menys certa: "la persistència dels grups ètnics en contacte implica no solament criteris i senyals d'identificació, sinó també estructura d'interacció que permet la persistència de les diferències culturals" (ibídem, pàg. 19).

La nostra situació en el moment d'estudiar un grup emigrat és, per tant, absolutament ambigua: les diferències es mantenen però també es modifiquen, els grups són minoritaris però accedeixen a determinats mitjans que fins fa poc eren patrimoni de la població majoritària. Estem condemnats al fet que hi hagi problemes de traducció però resoldre'ls és la nostra tasca més específica.

"Els antropòlegs no estan intentant substituir unes comprensions limitades per altres de globals [...]. Estan intentant descobrir quines contribucions poden aportar els coneixements més concisos i particulars a les interpretacions més generals i globalitzadores" (Geertz, 1994a, pàg. 13). Això fou evident a mesura que passava el temps. Concretament, en el cas d'algunes manifestacions musicals registrades en viu, i el significat de les quals no vam poder entendre fins alguns anys més tard. L'etnomusicòleg no té un metallenguatge comú amb aquelles cultures les quals estudia, i en aquest cas, el metallenguatge tampoc no era exactament igual al de la societat receptora. Tots van ser emigrants, encara que les nostres circumstàncies personals foren diferents: la nostra missió consistia primerament a conceptualitzar "la idea que els altres es fan de la relació dels uns amb els altres: la primera alteritat (la d'aquells que estudia l'antropòleg) comença amb l'antropòleg mateix" (Augé, 1995, pàg.

24), i en el nostre cas l'alteritat era doble, respecte al grup estudiat i a la societat que l'acull.

Metodologia

La proliferació d'identitats reivindicades ha generat també nombroses variants de la "supracultura", les anomenades "subcultures", contextualitzades i ubicades geogràficament en relació a la cultura oficial, però amb característiques específiques. El naixement d'aquelles es relaciona, de manera habitual, malgrat que no és la seva causa exclusiva, amb l'esmentada obertura de fronteres, els contactes amb altres sistemes de pensament, que actuen d'una manera dialèctica generant variants i, en moltes ocasions, arriben a oposar-se frontalment a la cultura oficial, encara que formin part d'aquesta com a sistema. Quan aquestes poblacions immigrades s'assenten i (re)generen les seves mateixes institucions i models culturals, a partir de la negociació entre els seus llocs nadius i el nou context, podem parlar de minories ètniques, més ben definides o més malament, però amb estatus de "minories", i és en aquests moments quan un intercanvi realment ric pot dur-se a terme entre les diverses variants de la supracultura i les minories culturals, "la globalitat i els localismes" (Erlmann, 1993, pàg. 6).

Es tracta de substituir la visió tradicional dels antics estudis etnomusicològics que consideraven les persones estudiades com un "altre" únicament, un "informant", el discurs del qual deixa de ser seu en el moment en què entra en els engranatges de l'escriptura etnogràfica, una persona sense més atributs propis que aquells que el diferencien del nostre mateix model. Ara sabem que

és possible una aproximació relacional en la qual els individus de diferents cultures puguin comunicar-se en un diàleg sense polaritats (l'antropologia així ho ha demostrat), i aquest és un altre nou repte per a la nostra disciplina: considerar el col·lectiu que estudiem com un subjecte amb veu pròpia, complex, variable i determinat no solament per la seva història sinó també per les seves circumstàncies actuals. I lògicament considerar les seves músiques com part del paisatge sonor actual de Barcelona, encara que en ocasions no siguin actes de fàcil accés, com molts de diferents tribus urbanes, no per això deixen d'estar allí i d'aportar el seu petit-gran gra de sorra al mosaic musical barceloní.

Amb tot, hi ha altres processos menys visibles que també determinen a hores d'ara, en gran mesura, l'elecció de temes concrets d'estudi, aquells processos de pensament que també es veuen provocats per les circumstàncies que canvien i que, finalment, es constitueixen, en si mateixos, com agents modificadors. La influència del pensament postmodern, per exemple, s'ha concretat en l'emomusicologia en diversos aspectes. Per una part, s'han obert nous temes d'estudi, prioritzant la música popular (*popular music*), els processos de construcció d'identitats a través de la música i donant un espai a grups que, com els emigrants, no eren considerats anteriorment. També els temes relacionats amb el gènere (*gender*), la rellevància social o la representació ètnica tenen ara un espai en la disciplina. Es tracta de la "traducció" i reinterpretació de determinats fenòmens musicals, com l'apropiació de determinats gèneres per grups socials que els transformen

en emblemes col·lectius.

És, en general, una visió més àmplia del fenomen musical que ara també considera totes aquelles manifestacions de la cultura popular que no es poden anomenar tradicionals —que fins fa no gaire temps han concentrat l'atenció de la disciplina—, i la primera condició perquè l'etnomusicologia sigui «aplicada» és que les seves conclusions siguin operatives. En aquest sentit són els treballs sobre fenòmens actuals aquells que més dades “útils” poden oferir-nos: conèixer el nostre present ens ajuda a construir el nostre futur, i conèixer els nostres contemporanis (de vegades els nostres veïns) ens aporta diferents i noves perspectives per comprendre millor la realitat en què vivim.

També les metodologies s'han transformat gràcies, entre altres coses, a la influència del pensament postmodern. Es prioritzen tant la col·laboració en la pràctica etnogràfica, com les interconnexions d'aquelles forces que actuen superficialment i en les estructures profundes, i s'ha començat a considerar la política, entesa en un sentit ampli, com un dels factors que més alteren les representacions en funció dels interessos dels grups socials implicats. Els discursos i les narratives elaborats tant pels investigadors com per les persones implicades en fenòmens musicals són ara analitzats com sistemes de representacions de múltiples lectures i que revelen pensaments significatius de grups socials.

Tot el que s'ha presentat s'ha de comprendre com una temptativa d'emmarcar aquest tipus de treballs en processos socials i de pensament amplis, i a tot això cal afegir un repte fonamental que els investigadors en

etnomusicologia ens hem plantejat també recentment. Pretenem que els estudis que fem serveixin per conèixer millor els grups humans, revelant comportaments i sentiments que, en moltes ocasions, són difícils de comprendre sense penetrar en manifestacions tan pròpies com les musicals.

Com a producte social, la música té un caràcter eminentment comunicatiu, però al mateix temps, i atès que no és en absolut un llenguatge universal, els codis que permeten analitzar els seus missatges són propis i específics dels grups que la utilitzen i, tot sovint, incomprensibles per a la resta. El desconeixement d'aquests codis genera, de manera habitual, un rebuig inicial de la música, i en ocasions això no és més que el reflex del rebuig, primer, cap al grup social que la utilitza. Així, les músiques de grups socials estrangers a la nostra cultura són, en termes generals, també llunyanes a nosaltres, i aquesta manca d'entesa, a causa del desconeixement, condueix a la incomprensió i a l'aïllament en moltes ocasions. De la mateixa manera, quan una música és representativa d'un grup social marginal en el si de la nostra societat, com a manifestació específica d'aquest grup, es converteix així mateix en fenomen marginal.

Amb tot, per aquesta mateixa raó, una de les vies d'apropament a col·lectius desconeguts, pot ser a través de les manifestacions socioculturals que intercomuniqueu als seus membres. En el cas dels emigrants, la música és al mateix temps un dels articuladors grupals més forts, que els relaciona tot sovint no solament entre si, sinó amb altres col·lectius d'immigrants i amb el seu lloc d'ori-

gen, situant-los al mateix moment en un lloc estereotipat i marginal dins la nostra societat. Com a fenomen que aglutina un grup molt definit, és una manifestació freqüentment tancada i marginal, que es fa en moltes ocasions al marge de la resta de la societat i que té significat solament per aquest grup. Per aquesta raó, el coneixement dels codis socioculturals que transmet la música dins d'un col·lectiu, pot ser altament revelador de paràmetres significatius per al coneixement dels sistemes que l'articulen.

Totes les músiques impliquen fenòmens extramusicals, tan importants com els mateixos sons o més, que són els que els donen sentit, però de manera molt especial les músiques vives. D'aquesta manera, s'insereixen en la societat, encara que sigui marginalment, en funció del que impliquen no solament els sons, sinó tot el sistema d'idees que els acompanya i construeix. D'altra part, els grups ben definits socialment, com és el cas de molts grups d'emigrants, associen en general a la música una major quantitat de rituals no estrictament musicals, ja que el so *per se* no és l'element principal que vertebrava, sinó pel que comporta: "són mecanismes complexos per definir les relacions, mantenir les normes i enfortir els valors socials" (Geertz, 1994b, pàg. 122).

Per als immigrants, la seva nova identitat renegociada en un context estrany, abandera la música en moltes ocasions, la qual cosa implica l'execució o l'audició musical: una expressió més lliure en recrear situacions del seu país d'origen, una intercomunicació més gran entre els executants i el públic en els concerts, sentiments de nostàlgia compartits

(la importància de la qual augmenta a mesura que el context es va fent més difícil)... Les implicacions varien depenent del grup, el tipus d'audició, el moment i el context, però en totes aquestes la música adquireix noves funcions pel que fa a les que tenia en el seu lloc d'origen.

Quan la música es converteix en element que aglutina és perquè va acompanyada per moltes de les coses que caracteritzen el grup que la fa o que la consumeix. En aquestes situacions, els elements estrictament musicals són més una excusa que una finalitat, i la qualitat musical no és el més important, especialment en les recreacions en viu, amb deficients mitjans tècnics i músics amateurs fonamentalment. En una situació d'aquest tipus, en què els codis principals són interns al grup, és molt difícil que persones no incloses en aquest grup puguin comprendre o gaudir de la música d'igual manera. Podríem dir que són manifestacions essencialment tancades, aïllades, determinants, per tot el que comporten per a aquest grup; a la vegada, estan relacionades amb la resta de la societat per la situació que hi té aquest col·lectiu.

Amb tot, no podem oblidar que les trobades de col·lectius socialment marginats, com molts dels grups emigrats, no solament tenen caràcter que aglutina pels missatges interns d'aquest grup, sinó per a aquells que articulen aquest grup respecte a la comunitat que els acull, a través de les seves inquietuds, dificultats d'integració, mancances o desigs. Aquestes reunions no són solament lúdiques o nostàlgiques; en la majoria de les ocasions, serveixen com a fòrum per manifestar els problemes concrets del col·lectiu per mitjà de

breus discursos reivindicatius, socials i polítics, que tornen a situar el grup respecte al seu lloc d'origen, gràcies a la posició que ocupen en el nou context.

Alguns problemes...

Una vegada explicats els processos, tant globals com particulars, en els quals s'inscriu aquesta recerca, no podem deixar de tractar un tema que ha influït notablement en el seu desenvolupament: els problemes que ens hem trobat en el moment de fer l'estudi. El primer i més obvi fou de caràcter epistemològic: la varietat d'aproximacions necessàries per a un estudi interdisciplinari sovint ens confonen més que no ajuden, en els inicis. Amb tot, un fenomen tan transversal com el fenomen musical en un grup emigrat necessita especialment aquesta aproximació interdisciplinària.

S'han d'utilitzar conceptes musicològics, etnològics i antropològics, sociològics, filosòfics, juntament amb altres de més difícil adscripció. Es tracta amb això de donar una visió tan rica com sigui possible d'un fenomen complex, i no d'entorpir els seus processos. "Concebre les institucions, els costums i els canvis socials com a fenòmens d'alguna manera "llegibles" és alterar completament la nostra percepció del que és aquesta interpretació", segons Geertz (1994b, pàg. 45) però això no ha de ser un obstacle per no intentar-ho. El fet que la nostra disciplina sigui tan receptiva als canvis socials i als nous corrents de pensament, és un bon senyal, encara que tot sovint sigui una àrdua feina conjuminar, de manera coherent, en un corpus unitari informacions tan diverses.

Per una altra part, les dificultats

també són d'índole pràctica pel que fa al grup estudiat. Al marge de la manca d'antecedents en els estudis etnomusicològics sobre la immigració (en el nostre país), amb l'evident manca de referents, existeixen també dificultats concretes a l'hora de planificar un aprofitament a la comunitat marroquina de Barcelona. El col·lectiu marroquí és enormement heterogeni, amb contradiccions, lluites de poder, subgrups, circumstàncies particulars, i tot això dins d'un grup marginal, és a dir, un grup que també dirimeix la seva particular lluita de manera més o menys conjunta per trobar un lloc digne dins la nostra societat.

El fet que la situació legal d'alguns d'ells sigui irregular ha estat determinant en la verificació d'algunes dades, ja que la desconfiança enfront a la població nativa és molt gran, i es veu afavorida pel tracte discriminatori que la majoria dels immigrants marroquins pateixen a la ciutat. La propensió a la deformació o exageració de les dades, sense ser exclusiva d'aquest grup, no pot, per menys de ser qualificada com un tret cultural negatiu, atès que es troba molt estesa, i obliga a constants comprovacions de tota la informació obtinguda. Amb el temps, les obligades verificacions fins en els casos més trivials, van demostrar que eren una eina útil per a la comparació de les diferents opinions de membres del grup en funció de la seva situació particular i de les seves creences i interessos.

També l'àmbit dispers dels esdeveniments o de les reunions musicals i la seva preparació precipitada en una part molt significativa dels casos, fa que tenir-ne notícia hagi estat en ocasions quasi una tasca policial, ja

que no sempre s'anuncien per mitjà de la publicitat impresa ni són esdeveniments segurs fins unes hores abans. Hi ha una altra dada també que cal esmentar, i és que els components dels grups musicals començaren a ser estables ja a mitjan l'any 1994, encara que amb excepcions. Fins aleshores, els músics eren una població mínima però quasi sense lloc fix, que s'unien i se separaven en funció dels esdeveniments, formant grups diversos i donant així la impressió d'una més gran dedicació que la que realment hi havia.

Una altra dificultat de caràcter pràctic va revelar-se al poc temps d'iniciar el treball. La investigadora era una dona que, a més a més de no ser àrab, es volia apropar a un grup constituït en la seva més gran part per homes, àrabs i de creences islàmiques. Això, que en el seu moment va semblar absolutament negatiu, amb el temps es presentà com una situació favorable: la veu s'escampava ràpidament (la possibilitat que una dona occidental volgués parlar amb ells era quelcom més que un esdeveniment per alguns), la qual cosa comportà, entre altres coses, la possibilitat d'accedir, sense gaires problemes, a l'interior de les cases per parlar amb les dones (qüestió quasi impossible per a un home).

A mode de conclusió

La recerca que hem dut a terme respon, en termes generals, a un fet transcultural, fruit de moviments humans globals, de situacions econòmiques desiguals a escala internacional i d'ideologies postcoloniales que es configuren. Partint d'aquests paràmetres, el contacte entre dues comunitats (sempre entenent que la societat receptora no és tam-

poc homogènia) no és més que un altre exemple de la interacció que s'ha pogut observar des de prop i en moments especialment importants per a la definició de les seves relacions.

Cal tenir present que l'imaginari de cada cultura s'activa davant els nostres ulls, en moltes ocasions de manera inesperada, per elaborar marcs adients en els quals relacionar-se amb els altres. En aquest sentit, el nostre treball ha intentat, en definitiva, donar compte, a través de l'etnomusicologia, de com es desperta aquest imaginari des de l'altre costat, el dels emigrats.

Bibliografia

AUGÉ, M. *Hacia una antropología de los mundos contemporáneos*. Barcelona: Gedisa, 1995. [*Pour une anthropologie des mondes contemporains*. Paris: Aubier, 1994].

BARTH, F. *Los grupos étnicos y sus fronteras. La organización social de las diferencias culturales*. México: Fondo de Cultura Económica, 1972. [*Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little Brown, 1969].

ERLMANN, V. «The Politics and Aesthetics of Transnational Music». *The World of Music* (1993) 35/2, pàg. 3-15.

GEERTZ, C. *El antropólogo como autor*. Barcelona: Paidós, 1989. [*Works and Lives. The Anthropologist as Author*. Stanford: Stanford University Press, 1983].

GEERTZ, C. *Observando el Islam*. Barcelona: Paidós, 1994 (a) [*Islam Observed. Religious Development in Morocco and Indonesia*. Chicago-London: University of Chicago Press, 1968].

GEERTZ, C. *Conocimiento Local. Ensayos sobre la interpretación de las culturas*. Barcelona: Paidós, 1994 (b). [*Local Knowledge. Further Essays in Interpretative Anthropology*. New York: Basic Books, 1983].

